

Kohári Nándor

A macedón nemzeté válás és Bulgária (1944–1992)

Az Oszmán Birodalom felbomlásával és teljes balkáni visszaszorulásával új válságok keletkeztek a Balkánon, melyeknek talán legsokrétűbb, legtöbb ország által érintett kérdésévé Macedónia hovatartozása vált. A Balkán félsziget közepén elhelyezkedő területen 1500-2000 méter fölé emelkedő rög-hegységek medencéit a középkortól a 19. századig elkerülték a jelentős európai gazdasági társadalmi és eszmei folyamatok, illetve azok hatásai. Így nem csoda, hogy a macedónok kapcsán Európa egyik legfiatalabb nemzetéről beszélhetünk, melynek születése máig sok vitára ad okot. A környező nemzetállamok: Szerbia, Bulgária, Görögország között e terület hovatartozása hosszan tartó feszültséget idézett elő, ami már több fegyveres konfliktushoz vezetett.

Ebben a kis nemzetállamok hatalmi ábrándjaitól túlfutott légkörben természetesen nem lehet közömbös az ott lakók állásfoglalása, etnikai-nemzeti tudata sem. Ezért a Macedóniáért folyó harc kezdetétől megindult a versenyfutás az ott lakók – némileg költői fogalmazva – lelkiért, nemzeti tudatáért is.

A görög álláspont szerint Macedónia ortodox keresztény lakossága kizárólag szláv nyelvű görögökből állt, akiket az ország északi határainak kitolása után ugyanolyan módon lehet visszagörögösíteni, mint a korábbiakban a Peloponnészoszi-félsziget és a szárazföld albán, román, török, délkeleti szláv nyelveken beszélő parasztjait.

A szerbeknek nyelvi szempontból több okuk lehetett az „egyesítés” hangoztatására, mivel esetükben egyértelmű a nyelvi rokonság, emiatt az anyaországhoz visszatérő „hegyi” vagy „déli szerbokről” beszéltek. A bolgár nemzeti törekvések a nyelvi rokonságot még

több joggal hangsúlyozhatták és egyház-szervezetük is a legkiépítettebb volt Macedóniában. A területi igényeket is megfogalmazó bolgár állítás szerint egy déli nyelvjárást beszélő bolgár népcsoportról van szó, tehát a terület vitathatatlanul Bulgária részét kell, hogy képezze. Mindezt csak rövid időre sikerült elérni a San Stefanó-i békével, aminek visszaállítása a bolgár nacionalizmus központi kérdésévé vált.

A térség 1912–13-as, 1918–19-ben és 1944–47-ben megerősített felosztása csak konzerválta azokat az ellentéteket, melyek a szerb és a görög, valamint a teljes bolgár annexió terve és a magukat legelőször macedóniai szlávoknak nevező csoportok között álltak fenn. Ez utóbbiak az első világháború végén egy Szalonikit is magában foglaló önálló állam létrehozása mellett foglaltak állást.

A második világháború után, a hidegháború légkörében további érveket szolgáltatott – egy immár globális játszámában – a Varsói Szerződés és a NATO, valamint Sztálin és Tito ellentéte, ezek leple alatt a régi területi követelések megvalósítását tűzvéni ki célként.

Új helyzetet teremtett a Jugoszláv Kommunista Párt politikája, szembeszállva a hagyományos szerb nacionalizmussal magáévá tette a két világháború közötti időszakban a Kommunista Internacionálé hivatalos állásfoglalását, miszerint Vardar- Égei- és Pirini Macedónia szláv népessége egyesített nemzetállam alapítására jogosult önálló nemzet. Ezt az egyesítést természetesen egy belgrádi dominanciájú balkáni államszövetség keretei között kívánták létrehozni. Ez a koncepció 1948-ra végképp összeomlott a sztálini (és ennek alárendelten

bolgár) elutasítás és a görög polgárháború alakulása miatt.

A JKP kezdetről fogva integrálta azt a macedóniai partizánmozgalmat, mely a külső megfigyelők értékelése szerint csak részben volt kommunista, számukra elsődleges szempontot a macedón nemzeti ügy jelentette. Jugoszláv tagköztársasággá válva megteremtődtek azok a feltételek, melyek között egy értelmiségi mozgalom az állami lét díszletei között a vezető pozíciókat elfoglalva, Tito által jóváhagyott hatalmi befolyásával élve teremtette meg a mai macedón nemzetet. Az államiság nemzetformáló szerepe ismert. Macedónia esetében a tagköztársaság létrejötté kifejezetten előfeltétele volt a nemzet kialakulásának, mivel a vardarmacedóniai szláv társadalom még messze volt a nemzetté válás azon végső stádiumától, mint – az egyébként nem önként kiharcolt – függetlenség egy generációval későbbi időpontjában.

A nemzeti nyelv, irodalom, történelem és egyház 1944-ben még nem létezett, de a Prilep-Veles térségében beszélt nyelvjárást a cirill ábécé segítségével írott, irodalmi nyelvnek tették meg. Mivel magas volt az írástudatlanság, ezért az analfabétizmus felszámolása során ez óriási jelentőséggel bírt. Nem volt nyelvi konkurencia, az iskolapadoktól a tömegtájékoztatásig bezárólag a széles paraszti tömegek között csak a hivatalos macedón tudott gyökeret eresztetni. Lázás sietőséggel haladt a macedón irodalmi nyelv megteremtése, új folyóiratok, könyvkiadók álltak az 1910-es 20-as években született írói nemzedék rendelkezésére, de a belső források mellett nem riadtak vissza a bolgár irodalom „macedonositásától” sem.

Tito utasításának megfelelően jött létre az autokephal macedón ortodox egyház, amit 1958-ban választanak le a szerb ortodox egyháztól. Ennek elismerését éppen az önálló macedón államiság és nyelv hiányát hangoztató görög és bolgár ortodox egyhá-

zak mellett a szerb egyház is megtagadta. Mindettől magukat nem zavartatva a macedón egyházi vezetők létrehozták – saját szóhasználatuk szerint visszaállították – az ohridi patriarchatust, élére a kommunista vezetőkkel mindvégig jó kapcsolatot ápoló Doszifejt állítva. A macedón nemzeti egyház elszigeteltségét végül a moszkvai patriarchatus elismerése törte meg.

A macedón nemzetté válás sikerében tevékeny szerepet játszott a környező nacionalizmusok taszító hatása. A királyi Jugoszlávia durva szerb asszimilációs propagandája teljes mértékben lejáratódott, főként a szerb közigazgatás önkényes és korrupt tagjai miatt, míg a bolgárok ugyanígy feketítették be magukat 1941 és 1944 között. A Macedóniát tagköztársasággá tevő titói döntés is a szerb és az albán nacionalizmus sakkban tartását célozta meg.

A hatékony macedonizálási politika sikerének fontos tényezője a köztársaság zártsága, ami a földrajzi tényezőkön túl, az összes szomszéd országgal szembeni frontország kényszeréből is fakadt. Ezt a zártságot csak tovább erősítette a kommunista centralizáció kommunikációs és információs blokádja. Ilyen feltételek között szabadon érvényesülhetett a központi macedón nemzeti propaganda.

További ösztönzőként hatott az albán lakosság nemzeti öntudatának erősödése. Napjainkban Macedónia lakosságának mintegy egynegyede albán, a szomszédos Koszovóban a szerb állam és az albán lakosság közötti konfliktus elmélyülése a nyolcvanas évek eleje óta élénken foglalkoztatja a macedón vezetést is. Az albánok és a macedónok viszonya mindig feszült volt, de nyílt konfliktusba csak ritkán torkollott. Koszovóhoz képest az albánok itt jóval nagyobb szabadságot élveztek, ide tevődött át a nyolcvanas években a jugoszláviai albánság kulturális, szellemi központja.

Hogyan viszonyult a macedón nemzetté váláshoz Bulgária? Ez főként külpolitikai

kérdés az ország számára, de ezzel szoros összefüggésben belpolitikai is, hiszen a 6,8 ezer km²-nyi Bulgáriához tartozó Pirin-Macedóniában folytatott nemzetiségi politika jórészt az előbbi függvénye. A második világháborút követően a bolgár kommunistá párt is azonosult a jugoszláv föderaliztikus állásponttal és a létrehozandó Balkán-föderáció keretében hajlandónak mutatkozott átengedni Pirin-Macedóniát egy létrehozandó Nagy-Macedónia számára. Ennek mintegy előkészületeként az 1947-es bolgár-jugoszláv egyezmények keretében megeremtik Pirini Macedónia kulturális autonómiáját. Bolgár részről ekkor teljes mértékben elismerik a macedón nemzet létét. Ezt az állapotot számolja föl a balkáni föderációs elképzelések szovjet véetőja 1948-ban, gyökeresen megváltoztatva mind Jugoszlávia, mind a macedónok értékelését a BKP vezetésében. A fordulatot megerősítette a sokak által macedón származásúnak vélt bolgár pártfőtitkár, Georgi Dimitrov máig rejtélyes szovjetunióbeli gyógykezelése majd halála 1949 júliusában. Felülvizsgálják a macedón nemzet születéséről addig vallott nézeteket, (miszerint a XX. században 1918-tól és 1944-től már mindenképpen létezik macedón nemzet), ehelyett a macedónok létezésének teljes tagadása válik hivatalos bolgár politikává.

Sztálin halálát, majd a szovjet-jugoszláv kibékülést követően a bolgár álláspont is enyhül, amit mutat az 1956-os bolgár népszámlálás, mely mindmáig az egyetlen, ami megbízhatóan méri fel a bulgáriai macedónok számát. Ekkor Bulgária lakosságának 2,5%-a, 187 ezer fő vallja magát macedónnak, ebből 178,9 ezer élt Pirini Macedóniában, ahol a lakosság 63,6%-át tették ki.

Az átmenetinek bizonyult enyhülést újabb elhidegülés követi 1958-tól. Pirin-Macedónia bolgár megítélése és az itt élők bolgárrá minősítése ettől kezdve napjainkig állandósult eleme a bolgár nemzetiségi politikának.

Ez együtt járt a jugoszláv macedónok létezésének megkérdőjelezésével. A BKP állásfoglalása szerint a jugoszláv macedóniában élő bolgárookra valódi nemzetiségi hovatartozásuk megtagadását és egy idegen nyelvet kényszerítetnek. Ez heves ellenkezést váltott ki Belgrádban és Szkopjében egyaránt, ahol éppen ekkor dolgozták ki a macedón lét középkori eredeztetésének elméletét.

A hatvanas és a hetvenes évek a konfrontáció időszaka. A hatvanas évek elején a bolgár személyi igazolványok cseréjekor tömegesen minősítik át a macedónokat bolgárokká. Az 1965-ös népszámlálás csak 8750 macedónt mutat ki egész Bulgáriában, ami 95,3 %-os csökkenés a hivatalos statisztikában a kilenc évvel korábbi állapotokhoz képest. Pirin Macedóniából bolgár nemzetiiségüket nyíltan felvállaló családokat telepítenek át Észak-Bulgáriába, erősödik a bolgár betelepítés, miközben jelentős erőforrásokat csoportosítottak a pirini régióba, ellensúlyozandó az ekkor látványosan fejlődő Jugoszlávia vonzó hatását. A „meggyőzésből” nem maradtak ki a büntetőjogi kényszerítő eszközök sem. „Államellenes agitáció és propaganda” illetve „antidemokratikus és népellenes ideológia” terjesztésének vádjával rendszeresen került sor perekre macedónokkal szemben. Így pl. 1962-ben többeket azzal vádoltak, hogy céljuk a Pirin környéki területek Bulgáriától való elszakítása volt.

A feszült helyzetet jól jellemezte egy 1968-ban nyugatra szökött cseh tábornok által nyilvánosságra hozott hadászati terv. Ennek értelmében a Varsói Szerződés államainak Jugoszlávia elleni katonai konfliktusa esetén a csehszlovák erőknek a semleges Ausztrián keresztül kellett volna csapást mérni a délszláv államra. A közbeavatkozást kiváltó „nemkívánatos fejlemények” egy Tito halála utáni anarchia feltételezésére alapultak. Konkrét ürügyként bolgár provokációk szerepeltek a tervben. Ehhez e sorok írója

annyi megjegyzést kíván fűzni, hogy – bár nem tagadva egy a Varsói Szerződés parancsnokságai által kidolgozott Jugoszlávia elleni átfogó hadművelleti terv létét – az Ausztrián átgázoló csehszlovák előrenyomulás terve teljesen értelmetlen, és meseszerrű, mivel egy „baráti” csehszlovák segítségnyújtás a VSZ tagállam Magyarországon keresztül összehasonlíthatatlanul zökkenőmentesebben megoldható lett volna.

A 68-as feszültség enyhülése nem szüntette meg a bolgár és a jugoszláv tudományos és politikai körök között a macedónok eredetéről és létéről folyó polémiát. Szófia szerint a macedón nyelv csupán a bolgár egy dialektusa, míg a jugoszlávok a bolgár és a macedón nyelv közeli rokonságát nem tagadva természetesen önálló nyelvként értékelték a macedónt, ami nemhogy dialektus, hanem saját maga is rendelkezik dialektusokkal. A vita a hetvenes évek közepén erősödött fel újól, amikor megszaportak a Pirin környéki illegális röpiratok, levelek, falragaszok, falfirkák. Ez letartóztatási és kitelepítési hullámokat váltott ki, főként Blageovgradban és környékén. Az ellenállásra reagálva hozták Bulgáriában 1976-ban a népi milíciáról szóló törvényt, amely bírósági tárgyalás nélküli ítélkezéseket is lehetővé tett, megkönnyítve az erőszakos áttelepítések alkalmazhatóságát.

Az ideológiai vita nevezetes állomását képezte Vasil Lubaskin bolgár szerző 1975-ben megjelent tanulmánya, amiben a két világháború közötti bolgár nacionalizmus tanait ébresztette föl, Anton Strasimirov 1923-as tanulmányát szó szerint átvéve a bolgárok négy fő csoportjának egyikeként a macedónokat tüntetve föl. Ez heves jugoszláv ellenkezést váltott ki, egyszerűen bolgár nagyhatalmi álomként értékelve Lubaskin nézeteit.

1978-ban Bulgária-szerte megemlékezések sorozatát tartották a San Stefanó-i béke

századik évfordulója alkalmából, méltatva az akkor meghozott területi döntést, ami „haladóbb” volt, mint a berlini kongresszus. Jugoszláv diplomáciai válaszként Hua Kuo Feng kínai vezető jugoszláviai látogatásakor programba iktattak egy szkopjei látogatást is, demonstrálandó a macedón ügy melletti kínai rokonszenvet.

1979 januárjában a BKP Politbüro egyik tagjának, Tsola Dragojcsevónak emlékirataiból jelentettek meg egy részletet, mely szerint a jugoszláv kommunisták megszegték megállapodásukat a BKP-val és erőszakosan bekebelezték Macedóniát. Ez ellentétes volt Macedónia népének óhajával – vélte a szerző – mivel ők jugoszlávellenesek voltak, azaz a macedón nemzeti öntudat élesztése nem más, mint bolgárellenes történelemhamisítás. Mivel a mű szerzője a BKP magas rangú funkcionáriusa volt, ez a hivatalos álláspont színezetét kölcsönözte írásának.

A jugoszláv válasz nem váratott magára. A Nova Makedonija szkopjei napilap részleteket közölt az írásból, elítélő kommentárjaival igyekezett ízekre szedni a bolgár nézeteket. A hivatalos jugoszláv álláspont ismertetéseként megjelentették Lazar Kolisevszki: A macedón kérdés aspektusai című, tizenöt éve már megjelent könyvét.

A jugoszláv körök nem nyugodhattak meg, sőt minden addiginál komolyabb riadalmat okozott 1979 júliusában egy szovjet egyetemi jegyzet, A déli és nyugati slávok története új kiadása. Korábban szovjet részről sohasem tagadták az önálló macedón nemzet létét, a macedón nyelvet külön nyelvként tanították a szovjet egyetemeken. Az új kiadású szovjet jegyzetben viszont töröltek minden macedón népre történő hivatkozást, helyett a „Macedónia tartomány népe” megfogalmazással éltek. Állandó jugoszláv félelem volt, hogy a kiváló bolgár-szovjet kapcsolatok révén Szófia nyílt bolgár-barát állásfoglalásra készítheti az eurázsiai

szuperhatalmat. Ez azonban soha nem következett be, a szovjet külpolitika a kérdés jegelésében volt érdekelve, hogy bármikor ütőkártyaként használhassa azt föl, pillanatnyi érdekeinek megfelelően. A szovjet-jugoszláv viszonyra Bulgáriának – bármennyire is szeretne volna – semmi ráhatása nem volt. A jegyzet szövegének megváltoztatása a bolgár és szovjet tudományos akadémiák közötti személyi kapcsolatok eredménye volt, szovjet részről nélkülözötte a politikai motívumokat. Ebben az időszakban vált ellenérdekeltté a bolgár törekvések érvényesítésében Románia, mivel új, önállóbb külpolitikai vonalvezetésében komoly szerepet szánt az el nem kötelezettek mozgalmának egyik kezdeményezőjeként fellépő Jugoszláviának.

A nyolcvanas évek a szovjet, jugoszláv és bolgár részről egyaránt a belső problémák felé fordulás jegyében teltek el. A súlyos gazdasági és társadalmi problémákról a figyelmet elterelni szándékozó nacionalista propagandája számára Szófia a szovjet ellenkezés miatt nem a macedón, hanem a török kérdést vette elő.

A szerb érdeklődés homlokterében Koszovó, majd egyre inkább a nyugati tagköztársaságok, Szlovénia és főként Horvátország állottak, miközben egyre feszültebbé vált a helyzet Boszniában. A régi szerb nacionalista propaganda igényt tartott Macedóniára is, mint etnikailag és történelmileg ősi szerb területre. A réalpolitika azonban mást diktált. Az újabb front nyitását elkerülve, a boszniai és horvátországi harc háttérét biztosítva lemondtak a kis létszámú szerb kisebbséggel rendelkező Macedóniáról.

A macedón függetlenségi nyilatkozat a vártnál enyhébb reagálást váltott ki Belgrádban. Az új államot elsőként Bulgária ismerte el 1992 január 15-én. Az első pillanatra meglepő reakcióban – amit persze heves parlamenti vita előzött meg – szerepet

játszott a görög terjeszkedéstől való félelem mellett az a felismerés, hogy a régi bolgár álm, a teljes annexió lehetetlen. Ehhez járult az önálló macedón nemzet létének kényszerű elismerése is.

Mindeközben Pirini Macedónnia nemzetiségi viszonyaival kapcsolatos bolgár álláspont nem változott. Az 1992-es bolgár népszámlálás 7700 macedónt talált Bulgáriában, miközben az ugyanakkor megtartott macedón népszámlálás csak 14 bolgárt mutatott ki Macedóniában. Ez ingerült reagálásokat váltott ki Szófiában, mégsem vált a kissé távolságtartó, de kiegyensúlyozott macedón-bolgár kapcsolatok kerékkötőjévé.

Felhasznált irodalom

- ☞ *A múltat bevallani.* Köztársaság, 1993. jún. 8. 88–90.
- ☞ *Etnikumok enciklopédiája.* Bp., 1993.
- ☞ *Körkörös félelem.* Heti Világgazdaság, 1993. dec. 25. 41.
- ☞ *Macedónia és a macedónok.* Heti Világgazdaság, 1994. febr. 4. 22.
- ☞ *Nagy játék, kis Macedónia.* Heti Világgazdaság, 1994. jún. 17. 19.
- ☞ PÁNDI LAJOS (szerk.) *Köztes Európa 1763-1993. Történeti térképgyűjtemény.* Bp., ☞ 1995.
- ☞ RANET, OEDRO: *A szovjet tényező a macedóniai vitában.* Survey, 1979/3., 128–134. Belső anyagként magyar fordítás. Kézirat, Bp., é. n.
- ☞ TADOROV, VORBAU: *A Balkán etnikai vallási problémái és Bulgária helye.* Regio. 1995/3., 181–197. o.
- ☞ TROEBST, STEFAN: *Nacionalizmus, államalapítás, nemzetépítés. A macedón kérdés 1944 és*
- ☞ *1992 között.* Regio, 1992/3., 39, 60..
- ☞ „*Vegyes saláta.*” *Macedónia az önállóság útján.* Új Ember, 1998. nov. 15. 5.

